

ПРАВО И ПОЛИТИКА

УДК 34(37):340.137(497.11:4-672EU)

Српска политичка мисао

број 2/2015.

Оригинални
научни рад

год. 22. vol. 48.

стр. 255-274.

Владимир М. Вулемић

Правни факултет, Универзитет у Београду

ДУХ РИМСКЕ ПРАВНЕ НАУКЕ КАО ТЕМЕЉ ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА СРБИЈЕ*

Сажетак

У савременом процесу европских интеграција и хармонизације националних законодавстава са правом Европске уније, често се истичу идеје по којима Србија у тај процес треба да уђе водећи рачуна о свом националном идентитету и дигнитету.

У том погледу, реформе правосудног система, често аргументовано критиковане од стране стручне и научне јавности, налазе се у кључним поглављима на путу преговора које Србију тек очекују. Чини се да наш законодавац у значајној мери некритички и догматски интегрише одређене препоруке Европске комисије, директиве у области грађанског права, заборављајући, при том, шири друштвени контекст, традиционалне правне вредности и изворе на којима почива више векова развијани домаћи правни систем.

Аутор у овом чланку настоји да понуди одговор на питање како правничка струка у осетљивом и турбулентном политичком и социјалном моменту може да одговори задатку тренутка: да извр-

* Овај рад је настао као резултат истраживања у оквиру пројекта Правног факултета Универзитета у Београду „Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ (правни, економски, политички и социолошки аспекти) – античка правна историја и њен значај за модерно право“.

ши неопходну реформу али и да сачува традиционалне вредности утемељене на домашацима и решењима римског класичног права, римске јуриспруденције и потоњих законика.

У том контексту, у овоме се раду анализирају свевременске и универзалне поруке из прошлости, како би будућност домаћег правног система имала ненадмашан узор, лучоношу која ће задржати неопходну еквидистанцу између политике и струке, методологије и тумачења, ни у једном моменту не занемарујући својеврсну друштвену мисију и одговорност коју савремени правнички позив у Србији несумњиво баштини.

Кључне речи: правна наука, римско право, европске интеграције, политички утицај, правнички идентитет

1. РИМСКИ ТЕМЕЉ ХАРМОНИЗАЦИЈЕ СА ЕВРОПСКИМ ПРАВОМ

У савременом друштвеном и правничком окружењу се, неретко, цитирају универзалне и свевременске мисли римских јуриспрудената. Неке од њих су постале незаобилазни део правничког бонтонa, истичу се својом оригиналношћу, зрелошћу порука које носе и посебним духом правичности који плени. У време свеопште реформе правосудног система, критика које јој се упућују од стране струке, турбулентног и осетљивог друштвеног тренутка у Србији, чини се да оне изнова постају нова правничка азбука коју савремени домаћи носиоци правосудних функција не смеју предати забораву. Ово је посебно важно узевши у обзир почетак приступних преговора Републике Србије са Европском унијом и отварањем првих поглавља који се односе на правосудни систем, људска права, независност и сталност судијске функције, те универзални оквир положаја правничке струке у сложеном политичком тренутку.

Да је право уметност добротe и правичности, *ius est ars boni et aequi*, истицао је, на самом почетку Јустинијанових Дигеста,¹⁾ Јувентије Целз Млађи (*Publius Juventius Celsus*),²⁾ док су јуриспруденти, који су радили на Јустинијановом уџбенику, наводили да је правда упорно и непрекидно настојање да се сваком додели његово право.³⁾ У истом титулусу Институција наводи се, како Станојевић

1) *D. 1. 1. 1. (Ulpianus libro primo institutionum)*

2) У суштини, ова мисао је сачувана захваљујући Улпијановим похвалама Целзу. Он је у својим Институцијама надахнуто истакао елегантан и прецизан Целзов стил - *ut eleganter Celsus definit*.

3) *Iust. Inst. 1.1.1 - Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.*

истиче,⁴⁾ лепа мисао коју ни један судија не сме да заборави, да правда није нешто обично, већ да се граничи са божанским.⁵⁾

Улпијан (*Domitius Ulpianus*) у својим Регулама подвлачи својеврсни „морални категорички императив“: часно живети (*honeste vivere*), другог не штетити (*alterum non laedere*), сваком своје (право) дати (*suum quique tribuere*), премда су Римљани свесни да је закон обавезан за све, ма колико строг био (*dura lex, sed lex*), па у дословном тумачењу не треба претеривати јер последице могу бити неправичне: *summum ius, summa iniuria*.⁶⁾

Чини се да, можда, баш зато Целз упозорава да познавати законе не значи само се држати њихових речи, већ смисла и намене,⁷⁾ будући да, како Павле (*Julius Paulus*) суптилно примећује, није све, што је законом допуштено, уједно и часно.⁸⁾

Приметно је да се ове мисли у савременом друштву прихватају као својеврсне дефиниције правничког позива, поруке из прошлости које сежу у будућност, а које, у времену у ком живимо и стварамо, изискују поновно подсећање и уобличавање. Међутим, Римљани ове мисли нису сматрали дефиницијама. Њихов казуистички стил можда је најбоље описао правник Јаволен (*Iavolenus Priscus*) наводећи да је свако дефинисање у грађанском праву опасно, јер је ретка дефиниција која се не може оборити.⁹⁾ Да Римљани граде посебан антитеоретски став је дуго сматрано за опште место међу романистима. Међутим, чини се да је реч о контрадикцији: ако неко одбаци дефинисање као непотребно и сам је учинио једну дефиницију.¹⁰⁾

При том је, изгледа, полазна премиса погрешна. Римљани су, у настојању да реше конкретне случајеве, у великој мери консултовали грчку реторику, философију и логику.¹¹⁾ Полазећи од раније

4) Обрад Станојевић, *Римско право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2003, стр. 142.

5) *Iurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia*.

6) Тако Цицерон тврди да је највеће право, највећа неправда, Cicero, *De officiis*, 1. 10. 33.

7) *D. 1. 3. 17. (Celsus libro 26 digestorum) Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem*.

8) *D. 50. 17. 144. (Paulus libro 62 ad edictum) Non omne quod licet honestum est*.

9) *D. 50. 17. 202. (Iavolenus libro 11 epistularum) Omnis definitio in iure civili periculosa est: rarum est enim, ut non subverti posset*.

10) „За философе, дакле, човек философира и кад то не зна и када одбацује философију, као што Молијеров грађанин-племић говори прозу не знајући то.“, О. Станојевић, стр. 141.

11) Nikola Moјović, *Римско право – историја римског права*, Правни факултет Универзитета у Банjoj Luci, Banja Luka, 2008. стр. 336. У истом смислу и Антун Маленица, *Римско право*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2012, стр. 103.

датог мишљења неког ученог правника, следбеници су могли, како то Јулијан (*Salvius Iulianus*) пише, да усвајају исто решење ако је случај исти или сличан оном ранијем (*analogia iuris*), или да одлучују сасвим супротно уколико је случај различит од претходног (*argumentum a contrario*).¹²⁾ Логичко-филозофски систем римских правника уобличаван је и правничким закључивањем *ad absurdum*, уколико би алтернативно изабрано решење довело до бесмисленог резултата, *argumentum a maiori ad minus*, који закључује да је, ако је дозвољено више сигурно дозвољено и мање, и *argumentum a minori ad minus*, да уколико је забрањено мање, сигурно је забрањено и више.¹³⁾

У оквиру своје делатности, оличене кроз уобличавање форме приватних аката (*cavere*), заступања странака (*agere*), подучавања следбеника (*instituere*) и, посебно, права на давање стручних одговора на постављена питања грађана-лаика (*respondere*), јусприденти су инсистирали на ставу *da mihi facta, dabo tibi ius*, који је, за свој темељ, имао потребу да грађанин правника снабде свим релевантним подацима и чињеницама, а за узврат, овај би му дао решење проблема, најчешће засновано на неком раније већ решеном случају. Тај начин рада, чини се, није ништа друго до својеврсни систем који индуктивном методом доводи до дефиниције коју ће успоставити Павле: Право нека се не изводи из правила, него нека из важећег права настаје правило.¹⁴⁾ Дакле, изгледа да Римљани нису гајили *a priori* негативан став према уопштавању, дефиницијама, правилима и теорији, већ су држали да се до система може једино доћи извођењем закључака, решења и појединачних одговора у разним ситуацијама, који се, временом, обогаћују стварајући систем у ком су баш та решења ништа друго до правне дефиниције од којих се полази.

Штавише, већ у време касне републике било је покушаја да се начине први кораци као систематизацији, уопштавању и кодификовању правних норми. Тако Цицерон тврди да се Клас радовао потенцијалној филозофски уобличеној систематизацији,¹⁵⁾ а Попоније наводи да је Квинт Муције Сцевола (*Quintus Mucius Scaevola*) први уредио *ius civile generatim* у осамнаест књига.¹⁶⁾ Уосталом, у

12) *D. 1. 3. 12. (Julianus libro 15 digestorum)*

13) Мојовић ове аргументе сврстава у генусни појам *argumentum a fortiori*, као разлог пре, тим пре, Н. Мојовић, стр. 337.

14) *D. 50. 17. 1. (Paulus libro 16 ad Plautium) Non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat.*

15) Cicero, *De oratore*, 1.186-190.

16) *D. 1. 2. 2. 41. (Pomponius libro singulari enchiridii)*. Колики је значај правне науке уопште, сликовито описује Помпоније, који сведочи о адвокату Руфу, који је дошао код

прилог овоме се може поменути и Гајева трипартиција као један од првих ваљаних покушаја да се право систематизује и изврше поделе које ће оставити дубок траг на потоње кодификаторе. Више од других правника Гај је покушавао да уопштава решења случајева и правничке идеје, јер би, одмах након помињања неког института наводио „*itaque si tibi*“.¹⁷⁾ Уколико Гајево дело није довољан аргумент, довољно је погледати Дигеста или Сцеволина *Responsa*, Папинијанова *Quaestiones*, или Улпијанове *Libri ad edictum*: у сваком од ових дела постоји систем излагања, видљиво уопштавање индуктивним закључивањем, или Шулцовим речима: „неисцрпно богатство проблема и идеја“.¹⁸⁾

Делује да је баш овакав манир размишљања, закључивања и рада римских јуриспрудената омогућио да се римско право разгранна и створи тако изнијансирана решења за најсложеније проблеме, којима ни модерно право није имало готово ништа да дода. То је омогућило и средњовековним правницима да у Јустинијановим Дигестама открију праву ризницу идеја, један заокружени, целовити, комплексан начин резоновања који је има своја стриктна правила и у доброј мери се темељи на математичкој логици.¹⁹⁾

Неопходан предуслов оваквом начину размишљања било је овлашћење које су неки правници поседовали. У правној природи тог овлашћења, можда, лежи један од одговора на питање како се развијао римски правнички дух, који ће постати инспирација свим савременим идејама о положају носиоца правосудних функција.

Квинта Муција Сцеволе. Пошто није разумео објашњење које му је два пута дато, Сцевола је рекао: “Срамота је за патриција и нобила, који је још и адвокат на суду, да не познаје право којим се служи”. *D. 1. 2. 2. 43. (Pomponius libro singulari enchiridii)*. Међутим, Руфов и Сцеволин савременик, Цицерон има знатно више симпатија за Руфа, истичући да је његово познавање права временом постало знатно боље него ли Сцеволино, јер је право разумео као кохерентан систем и врло брзо овладао дефиницијама, логиком и тумачењем права, Cicero, *Brutus*, 39.145-41.152.

17) На пример, док објашњава разлику између ствари које се манципују и које се манципују, наводи: „*Itaque si tibi vestem vel aurum vel argentum tradidero...*“, *Gai, Institutiones*, 2.18.

18) Fritz Schulz, *History of Roman Legal Science*, Oxford University Press, Oxford, 1953, стр. 34.

19) „После књига о геометрији не постоји ништа“, тврди Лајбниц, „што би се по снази и суптилности могло упоредити са списима римских правника: толико у њима има моћи и дубине“, према Charles Giraud, *Histoire du droit romain*, Paris, 1847, стр. 290.

2. IUS PUBLICAE RESPONDENDI EX AUCTORITATE PRINCIPIS: ОПОМЕНА ИЗ ПРОШЛОСТИ У БУДУЋИМ ЕВРОИНТЕГРАЦИЈАМА

Настанак овог института везује се за период принципата, којем су претходила два позната тријумвирата. Оба су донела грађанске ратове и сурову борбу за власт. Две кључне личности два тријумвирата, Гај Јулије Цезар и Октавијан, имали су сасвим другачије судбине. Републиканска опозиција је успела да ликвидира Цезара, иако је био велики војсковођа и државник. Октавијан, пак, одликовао се већом политичком мудрошћу, суровошћу према противницима и тактичношћу, успевши да, позивајући се на “поредак предака”, смири опозицију и тихо, “на мала врата”, уведе принципат.

Државно уређење је у знаку дијархије – принцепс и сенат имају две благајне (*fiscus* и *aerarium*), два чиновничка апарата, чак и различите области којима су управљали. Октавијан, који је, у међувремену, добио и титулу Августа (узвишеног), и даље износи законе пред скупштину, али се они усвајају акламацијом. Сенат, којем је лукаво привидно успостављена већа важност, јер његова *consulta* добијају законску снагу, у ствари слаби, јер се иза ових одлука, углавном, крије владарева воља.

Већ крајем републике римско право је већ толико разуђено, да се у њему тешко сналази и грађани имају проблем да остварују своја права. Светоније употребљава термин “*immensa difusaque legum copia*”, истичући намеру Цезара да покуша да начини неку врсту кодификације, у ствари, да сведе то мноштво на релативно мали број књига (*in paucissimus conferre libros*).²⁰⁾ Цицерон није био задовољан ни начином на који Римљани архивирају законе, критикујући да не постоји организована служба чувања закона (*legum custodiam nullam habemus*), упоређујући са праксом код Грка, код којих је посебан службеник, номофиликс, водио бригу о томе.²¹⁾ Гибон наводи да „у тој замршености и противречности старог и новог, допуштеног и недопуштеног, грађанин има осећај усамљености у дунгли, из које га сваки час вреба невоља.“²²⁾ док

20) Suetonius, *Caesar*, 44.

21) Cicero, *De legibus*, 3.20.46. Светоније, међутим, наводи да је Цезар, у жељи да сакупи све одлуке скупштине и сената, које постају све значајније, организовао да се оне објављују у *acta diurna*, некој врсти ембриона данашњег службеног гласника, Suetonius, 20.

22) Edvard Gibon, *The History of Decline and Fall of the Roman Empire*, Oxford Clarendon Press, Oxford, 1924, стр. 345.

Шулц пише да „правници нису ни прстом мрднули да дају грађанима коректне текстове закона, чак ни коректну верзију Закона 12 таблица.“²³⁾

Имајући у виду овакво стање, врло је вероватно, како наводи Станојевић, да је у време републике постојала слобода заинтересованих странака да се обрате било ком правнику, као и слобода правника да дају свој суд.²⁴⁾ Штавише, према Помпонију, пре Августа одговоре нису давали принцепси, већ они који су уживали поверење својих ученика.²⁵⁾ Дигеста бележе да је први који је давао одговоре био Корунканије (*Coruncanus*), први плебејац на функцији *pontifex maximus*, а успео је да се домогне и положаја конзула 280. године п. Х. Помпоније истиче да је његов утицај био велики и да су његови одговори били веома значајни.²⁶⁾

Принцепс, који се, за време Веспасијанове владе, изборио за начело да владара постојећи закони не везују (*princeps legibus solutus*), тежи да учене правнике веже уз себе. Зато већ Август уводи једну значајну новину. Одређеном броју правника даје право да дају одговоре на основу његовог овлашћења – *ius publice respondendi ex auctoritate principis*: „Први је божански Август, како би подигао ауторитет правне науке, установио да правници дају мишљења на основу његовог овлашћења“.²⁷⁾

Помпоније пише да је први еквестар који добио овакво овлашћење (то је учинио Тиберије) био Масурије Сабин (*Massurius Sabinus*),²⁸⁾ по коме је школа сабинијанаца и добила име. Доста је размислилажења у погледу правне природе и домашаја овог овлашћења које је принцепс установио. Чињеница је да су јуриспруденти, у оквиру своје надлежности *respondere*, давали одговоре заинтересованим странкама, као и да је, у том погледу, међу различитим правницима било и супротстављених ставова по истом правном питању.²⁹⁾

23) F. Schulz, стр. 61.

24) Obrad Stanojević, *Gaius noster - prilog istoriji rimske pravne nauke*, Institut za pravnu istoriju i Centar za dokumentaciju i publikacije Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd, 1976, стр. 38.

25) D. I. 2. 2. 50. (*Pomponius libro singulari enchiridii*).

26) D. I. 2. 2. 38. (*Pomponius libro singulari enchiridii*).

27) D. I. 2. 2. 49. (*Pomponius libro singulari enchiridii*).

28) D. I. 2. 2. 48. (*Pomponius libro singulari enchiridii*).

29) Тако Цицерон пише о случају када је један сељанин сусревши, у току кампање за едила, Публија Краса, упитао за правни савет. Крас му је дао одговор који није ишао на руку сељанину. Тада га је Сервије Галба, који је био у Красовој пратњи у току кампање, приметивши разочарање на сељаниновом лицу, запитао какав је савет затражио и заинтере-

Правне импликације и питања везана за *ius publice respondendi* су бројне.³⁰⁾ Прво, поставља се питање да ли је овај институт био овлашћење без којег се уопште надаље нису могли давати одговори, или је оно било више „психолошког карактера“, како би се утицало на странке. Друго, да ли су одговори које су јуриспруденти давали били обавезни за судије или не? Шулц сматра да су правнички одговори, снабдевени са *ius publice respondendi*, имали само већи ауторитет али да нису имали обавезујућу снагу за судије³¹⁾, док Виеакер и Туори тврде да је су овакви одговори обавезивали судије.³²⁾ Магделаин, негде на средишњем ставу, наводи да је обавезујућа снага настала тек у време Хадријана.³³⁾ Спорно је и који број правника је добио ово овлашћење. Премда засигурно знамо да је ово овлашћење први добио Масурије Сабин, не зна се колико је јуриспрудената заиста располагало овом привилегијом.³⁴⁾

совао се за овај правни случај. Након што га је сељанин упутио у проблем, Галба му је дао потпуно другачији одговор у односу на Краса, који је знатно више одговарао сељанину, а био је и утемељен на претходно решеним случајевима. Премда се Крас позивао на одређене ауторитете у прилог свом ставу, на послетку је био принуђен да призна да је Галбина аргументација исправнија и сврсисходнија, Cicero, *De oratore*, 1.239 – 240. Цицерон сведочи и о познатој парници *Causa Curiana*, у којој се Квинт Муције Сцевола позивао на идентично мишљење свога оца. У овом случају тештатор је свог насцитуруса Курија као пупиларног супститута. Међутим, како је реч о детету које је зачето, а још није рођено, дошло је до спора у којем су интетатски наследници оспоравали ово право Курију. У суштини, спор је постојао између дословног тумачења речи у тестаменту и тумачења оставиочеве воље, по којој би Курије био наследник. У овом спору Крас тријумфује, јер ће суд истаћи да је воља оставиоца пресудна, Cicero, *Brutus*, 52.197, *De oratore*, 1.29.180.

30) На овом месту вреди поменути само неке од аутора који су се опсежно бавили овим питањем: Heinrich Siber, “Der Ausgangspunkt des ‘ius respondendi’”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, romanistische Abteilung*, 61, Weimar, 1941, str. 397–402; W. Kunkel, “Das Wesen des ius respondendi”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, romanistische Abteilung*, 6, Weimar, 1948, str. 423–457; André Magdelain, “Jus respondendi”, *Revue historique de droit français et étranger*, 28, Paris, 1950, str. 1–22; David Daube, “Hadrian’s Rescript to Some Ex-praetors”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, romanistische Abteilung*, 67, Weimar, 1950, str. 511–518; Franz Wieacker, “Augustus und die Juristen seiner Zeit”, *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 37, Leiden, 1969, str. 331–349; Mario Bretone, *Tecnica e ideologie dei giuristi romani*, Napoli, 1982, str. 241–254; Franz Wieacker, *Respondere ex auctoritate principis*, y: R. Feenstra (ed.), *Handelingen: IXe Nederlands-Belgisch rechtshistorisch congres ‘Rondom Feenstra’*, Leiden 1985, str. 71–94; B. Albanese, “Nota su Gai 1,7 e sulla storia del ius respondendi”, *Annali del Seminario giuridico dell’Università di Palermo*, 49, Palermo, 2004, str. 17–26; Kaius Tuori, *The ius respondendi and the Freedom of Roman Jurisprudence*, *Revue internationale des droits de l’antiquité (RIDA)*, 51, 2004, str. 295–337

31) F. Schulz, str. 87.

32) F. Wieacker, str. 338, K. Tuori, str. 311.

33) A. Magdelain, str. 18.

34) Ставови су по овом питању веома удаљени. Има мишљења, која заступају у првом реду, Кинкел и Бретоне, да је сваки правник, који је имао право на *respondere* уједно добијао и *ius publice respondendi*, а да је та пракса уведена после Хадријана, W. Kunkel, str. 433, M. Bretone, str. 76. Ово мишљење је у новије време оштро критиковано од стране Фогена

Питање које се додатно поставља и до када је ова привилегија постојала. Телеген, ослањајући се на Помпонија, полемиче са Магделаином и тврди да је *ius publice respondendi* престало да постоји у време Хадријана.³⁵⁾

Можда се, у прилог овој тврдњи, може истаћи један фрагмент из Гајевих институција:

*“Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum est iura condere. Quorum omnium si in unum sententiae concurrunt, id quod ita sentient, legis vicem optinet; si vero dissentiunt, iudici licet quam velit sententiam sequi; idque rescripto divi Hadriani significatur.”*³⁶⁾

Гај, у овом тексту, наводи да су одговори учених правника изреке и мишљења оних којима је допуштено да установљавају правна правила. Уколико се њихове изреке слажу, то има снагу закона, а, уколико нису сагласне, судија је овлашћен да прихвати мишљење по свом нахођењу, јер је такав смисао рескрипта божанског Хадријана.

Осим што нам Гај сугерише да су одговори учених правника, изгледа, били обавезујући за судије, чини се да он помиње баш поменути рескрипт Хадријана из чега се може извући закључак да за ваљаност правничког одговора више није надлежан цар, па тиме ни *ius publice respondendi*, већ искључиво сагласност између правника по одређеном правном питању.

Најзад, под велом мистерије је и зашто је, уопште, ово овлашћење, уведено.

Чини се да је ово питање у директној вези са првим постављеним питањем какав је значај имао *ius publice respondendi*. У одговору на ова питања ваља бити опрезан. Августова намера, увођећи ово овлашћење, вероватно није била да створи тзв. режимске

и Туорија, који тврде да ова привилегија никада није ни успела да се оствари у пракси, чак сумњају да је она икада и постојала, М. Т. Fögen, *Römische Rechtsgeschichten. Über Ursprung und Evolution eines sozialen Systems*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 2003, стр. 93, К. Tuori, стр. 313.

35) Када су припадници преторског реда тражили од Хадријана да им омогући *ius publice respondendi*, он је у свом рескрипту одговорио да се то право не добија већ зарађује и истакао да код код има веру у себе може очекивати да ће цару бити драго да такав одговоре и даје. *D. 1. 2. 49. (Pomponius libro singulari enchiridii)*. У овом фрагменту Телеген налази основ за тврдњу да је оваквим одговором Хадријан фактички укинуо *ius publice respondendi* у оном смислу у којем је то право које се даје у име царског ауторитета, J.W. Tellegen “‘Responsitare’ and the Early History of the *Ius Respondendi*”, *Studies in Roman Law and Legal History in Honour of Ramon D’Abadal I de Vinyals on the Occasion of the Centenary* 6 (1989), стр. 66.

36) *Gai Institutiones*, 1.7.

правнике. Прво, за време његове владавине, правници који нису имали ово овлашћење могли су да дају одговоре *ex privata auctoritate*. Гај, на пример, никада није добио ово овлашћење. Друго, Август, је опште узев, био врло опрезан уводећи постепено новине.³⁷⁾ Његова идеја није, чини се, била да нагласи *ius publice respondendi* као једини начин давања одговора, већ више оно *ex auctoritate principis*, као неку врсту промоције правника који имају ово овлашћење, да се њима може више веровати, да ће њихов одговор бити поштованији на суду, *ut maior iuris auctoritas habetur*.³⁸⁾

Међутим, политички аспект не може бити заобиђен. Републиканска опозиција, осећајући да се иза ових јавно истицаних добрих принципсових намера, крије латентна жеља да се ојача власт једног човека и да се сенат у доброј мери развласти, имала је бројне симпатизере међу јуриспрудентима. Они су се опредељивали у односу према власти што ће довести до неминовног ривалства два водећа правника тог времена, Антистија Лабедона и Атеја Капитона.³⁹⁾ Они су познати као зачетници и оснивачи две школе мишљења, учења и давања одговора, сабинијанске и прокулеанске правне школе.⁴⁰⁾ У преко тридесет правних контроверзи оставили су савременој цивилизацији изнијансирана решења, која ће готово сви правни системи који се темеље на римско-континенталној правној традицији баштинити. Тиме су задужили савремене правнике непресушним извором идеја, од којих су неке конкретно нашле место у стварању тековина европских интеграција.

37) Чак је, пише Ростовцев, у Сенату 27. г. п. X, вратио сва своја ванредна овлашћења и објавио да је успостављен стари начин управљања државом, премда та његова изјава није одговарала реалном стању, Михаил Иванович Ростовцев, *Историја старог света*, Матица Српска, Нови Сад, 1974, стр. 368.

38) *D. I. 2. 2. 49. (Pomponius libro singulari enchiridii)*. Тако и О. Станојевић, стр. 39.

39) Тацит о њима пише: „Унук једног Сулиног центуриона и син бившег претора, Атеј Капитон, проучавањем закона, поставио се у први ред правних саветника. Август је пожурио да га уздигне до конзула, да би надмашио у достојанству Антистија Лабедона, који је био изврстан у истим наукама. Непоткупљив и независан, Лабедон је био чувенији. Улизица власти, Капитон се више свиђао господарима. Првом, који стиже тек до претора, његова му несрећа донесе јавни углед. Другом, који се уздиже до конзула, његова му срећа изазва завист и мржњу.“, Тацит, *Анали*, Београд, 1970, стр. 173-174.

40) Израз „правна школа“ не може се, овом приликом, употребити *stricto sensu*. Школа, у овом случају, нема карактер институције у којој се ученици подучавају од стране професора. Њено значење би се пре могло употребити у смислу школе мишљења. Зато се чини да Оноре, ипак, није у праву када термин „*diversa schola*“ и „*illa schola*“ тумачи као институцију, Tony Honore, *Gaius*, Oxford, 1962, стр. 40. Делује да је пре у праву Шенон који ове школе назива секагама (*nostra sectae*), Emile Chénon, *Étude sur les controverses entre les Proculétiens et les Sabinienis sous les premiers empereurs de Rome*, Paris, 1881., стр. 6. Са њим је сагласан и Станојевић: „Израз *diversae sectae* ближи је школама мишљења него школама у правом смислу.“, О. Станојевић, стр. 45.

3. ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ ПОД ЈУСТИНИЈАНОВОМ ЗАСТАВОМ

Право Европске уније, настало из права европских заједница, данас се назива и комунитарно право (*European Community Law, Community Law, Gemeinschaftsrecht, Kommunitarrecht, Europarecht, Droit communautaire, Droit Europeen*). Оно се стварало о оквиру три Заједнице: Европске заједнице, Европске заједнице за угаљ и челик и Европске заједнице за атомску енергију. Након што је уговором из Мастрихта 1992. године, основана Европска унија, ово се право назива и правом Европске уније, иако треба у том дефинисању бити опрезан, јер комунитарно право од почетка стварају и то и данас чине органи Европске Уније.⁴¹⁾

Данас субјекте комунитарног права чине физичка и правна лица, државе чланице и органи Европске Уније. Физичким лицима припадају држављани држава чланица, а правним, лица која имају припадност некој од држава чланица или имају статус европских друштава.⁴²⁾

Основна надлежност комунитарног права је регулисање узамјамних права и обавеза између Европске Уније и њених субјектата, међусобне односе држава чланица, односе између држава чланица и приватних лица и међусобне односе приватних лица.⁴³⁾

Напори које данас улаже Европска унија у хармонизацији приватног права плод су неколико неуспешних покушаја углавном ауторитативним методама. Чини се да би једно од могућих решења било коришћење идеја и доприноса Јустинијанове кодификације, која је у средњем веку доживела нову младост, кроз стварање заједничког европског правничког мишљења темељеног на Дигестама (*ius commune Europeum*).

---

41) Видети: Будимир Коштућ, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*, Правни факултет, Београд, 2015, стр. 131-142.

42) Нпр. посебне европске економске интересне групације и европска акционарска друштва (*societas eurpaea*), Радован Вукадиновић, *Право Европске уније*, Центар за европско право Правног факултета у Крагујевцу и Канцеларија Србије и Црне Горе за придруживање Европској унији, Крагујевац, 2006, стр. 68.

43) «У територијаном смислу, домашај примене ових прописа је омеђен границама Европске заједнице, односно њених држава чланица. Само у посебним ситуацијама, поједини комунитарни прописи могу се применити и изван заједнице, односно Европске уније. У питању је тзв. екстратериторијална примена – најчешће комунитарних прописа о праву конкуренције, а осталих прописа у случајевима њихове примене на активности које су довољно повезане са Заједницом.», *ibid.*

Међутим, идеалистички делује посматрање средњовековног *ius commune* као потпуно заокруженог правног система, јасно дефинисане структуре и опште прихваћености.

Пре би се могло рећи да оно представља заједнички дух права, јединствену правну културу која је полазила од античких римских и грчких принципа, који су и били *common core* тадашњег времена. У суштини, све до времена *usus modernus pandectarum*-а у 17. и 18. веку, читава образована Европа је чинила јединствену културну заједницу. Право је било неодвојиви део те европске културе. Правници који су се образовали у једној држави могли су имати важне функције у другим државама.⁴⁴⁾

Поред тога, научна литература постала је опште прихваћена у већини европских држава: Гроцијусово дело *De iure belli ac pacis* до краја 17. века имало је преко 40 издања у Немачкој, Холандији, Италији и Швајцарској, преведено је на француски, енглески, немачки и италијански језик, Хајнекијево дело *Elementa iuris civilis* као уџбеник коришћено је на универзитетима у Халеу, Павији, Болоњи, Кракову и Оксфорду. У свом *Commentarius ad pandectas* Јохан Воет цитирао је ауторе из Шпаније, Италије, Француске и Немачке, од 14. века све до његовог времена.

Немачки студенти су долазили на *peregrinatio academica* у Италију и Француску, исто као што су шкотски студенти долазили у Лајден или Утрехт.⁴⁵⁾

Тај специфичан заједнички правни дух прожимајући развијене државе Европе, чини да професори слободно предају на катедрама разних земаља, да студенти слободно студирају широм Европе, да мешање традиција, правних система и вредности, створи један заједнички оквир у којем се допуњују заједничке особине права националних држава.⁴⁶⁾

44) Велики француски научник Донел (*Donellus*), на пример, био је професор на Хајделбергу, Лајдену и Алтдорфу, Италијан Алберико Ђентили (*Alberico Gentili*) предавао је на Оксфорду, Немац Пуфендорф у Лунду, Шпанац Перез на Леувену, Reinhard Zimmermann, "Roman Law and the Harmonization of Private Law in Europe", *Kluwer Law International* 2004, str. 27.

45) *Ibid.* Коментаришући Цимермана, Сич истиче: „По нашем мишљењу *ius commune* је само једна карика у ланцу (која до сад није била у довољној мери истраживана) која спаја античку правну мисао о заједничким основама праведног правног поретка са савременом тежњом да се обелиск правде не сруши у савременом процесу европеизације и глобализације. Како ће се стуб правде да одржи без корена?“, Magdolna Sič, „Trajne vrednosti rimskog prava“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, br. 43, 3/4 (2006), str. 385.

46) У Европи тог времена, употребивши израз професора Цимермана, користи се иста „правна граматика“, па, крећући се истим културним плимима у целој Европи и усидривши се у заједничкој образовној и интелектуалној традицији, европски правни науч-

У погледу нове младости римског права у Новом веку Ци-мерман истиче да су водећа дела представника школе природног права штампана и била доступна на енглеском језику: Пуфендорфов *De iure naturae et gentium* се до 1730. године појавио у четири издања у енглеском преводу, Гроцијусово дело *De iure belli ac pacis* до 1750. штампано је у чак шест издања на енглеском језику.⁴⁷⁾

У прилог овоме ваља додати да је, према професору Смитсу, римска уговорна доктрина била „закон у Вестминстеру и Оксфорду“ и поседовала ауторитет „висок колико год то може да буде“.⁴⁸⁾

Уосталом, није тешко установити да се утицај римског права у Енглеској успостављао и у самој пракси: Лорд Хол, Метју Хејл и Лорд Менсфилд⁴⁹⁾ су судије које су у својим пресудама истицали важност примене римских правних решења.⁵⁰⁾

Штавише, све до средине 19. века Оксфорд и Кембриџ, су остали једини универзитети на којима се правним факултетима следила традиција римског права.⁵¹⁾

Утицајни Суд адмиралитета, примарно надлежан за поморске спорове, али такође у једном периоду и за све комерцијалне уговоре са иностраним елементом, играо је важну улогу у доприносу римског права на развој енглеског. Поред чињенице да су му судије углавном били правници учени на традицији римско-канонског права, важна околност је и развој *lex mercatoria*, англиканизован као Закон о трговини.

ници су, упркос многим разликама у детаљима, остали јединствен интелектуални свет са великим ауторитетом за стварање и развој *ius commune*, Reinhard Zimmermann *Roman Law, Contemporary Law, European Law; The Civilian Tradition Today*, Oxford Clarendon Press, Oxford, 2001, str.28.

47) R. Zimmermann (2001), str. 38.

48) Штавише, средином 19. века, и утицајем Историјскоправне школе на Енглеску, нарочито преко превода Савињија и Тибоа, Џон Остин је, открио универзални модел правне науке у право у пандектистичком праву, Jan Smits *The Making of European Private Law: Toward a Ius Commune Europaeum as a Mixed Legal System*, Intersentia, Antwerp-Oxford, 2008, str. 29.

49) Менсфилд, иначе Шкот пореклом, је, штавише, студирао Римско право на Оксфорду. Често је истицао да је опште право народа у својој целини и део права Енглеске, које треба да учи из праксе разних народа и ауторитета римских писаца, *ibid*, 31.

50) *Ibid*.

51) У друштву познатом као “*Doctors Commons*” њихови дипломци су чували традицију наученог на факултету. Пишући, сачинили су богату збирку литературе, која се ослонила на римско и, уопште, континентално право. Могућности запослења ових правника нису биле ни мало занемарљиве, штавише, постали су доминантне судије, радећи од мање значајних судова као што је Високи суд витештва, који се углавном бавио споровима у вези са ношењем грбова, до веома важних као што су Суд адмиралитета и Црквени судови. Преузимајући позиције и у црквеној администрацији, постали су носиоци државних дужности и бенефиција, заузимали места и у дипломатији, истовремено радећи у складу са римско-канонском традицијом – *ibid*.

Lex mercatoria је универзални појам за правила и делом неписане обичаје, већ углавном изнетим у статутима и законским конвенцијама, која су се развијала од 12. века у вези са цветањем трговине на Медитерану, атлантској обали и Балтичком мору.

Премда су одредбе *lex mercatoria* углавном нове и оригиналне, лако је доћи до закључка да извлаче своје постојање из римских одредби, превасходно везаних за *Lex Rhodia de iactu* и за поморски зајам (*fenus nauticum*). Готово идентична правила успостављена су према тзв. начелу опште хаварије, као и за одговорност капетана брода уколико је закључио поморски зајам.⁵²⁾ Уосталом и енглеска економија је била интегрисана у европски трговински систем и развој њеног трговинског права следио је, у суштини, исту матрицу европског права.

Интересантно је да је чак и у сфери уговора, утицај римског права видљив.⁵³⁾ Енглеско право је у овом домену прихватило римско начело *debitor speciei liberatur casuali interitu rei*, које предвиђа ослобођење од одговорности дужника у погледу испоруке предмета уколико је овај уништен без његове кривице. Средином 19. века судије су ово правило успоставиле као опште начело, међутим, као последица сматрао се цео уговор раскинутим, уколико је до уништења ствари дошло.

Овај принцип проширен је и на уговора код којих је предмет обавезе могућ, али сама сврха уговора више не постоји.⁵⁴⁾

Илустративни пример за овакво тумачење је тзв. “*Crown Case*” којег наводи професор Цимерман.⁵⁵⁾ Верни ројалиста, желећи да посматра крунисање краља Едварда VII, закључио је уговор о закупу стана који се налазио на планираном путу процесије крунисања. Међутим, краљ се разболео, добивши перитонитис, па је крунисање отказано.

Поставља се питање, да ли је уговор о закупу и даље важећи и да ли ројалиста и даље има обавезу да плати закупнину? Ослањајући се на принцип римског права, лорд Менсфилд стао је на

52) Као и у римском праву, и *Lex mercatoria* предвиђа да у случају хаварије брода, након избацивања ствари не би ли се брод одржао на површини, власник брода и власници робе заједнички су сносили штету, док је у случају поморског зајма зајмопримац (бродовласник) дуговао износ зајма једино у случају да предстојећи поморски подухват буде успешно окончан, Rainer Schulze, “Allgemeinen Rechtsgrundsätze und Europäischen Privatrechts”, *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, br 3, 1993, str. 443, R. Zimmermann (2001), str. 51.

53) Право је питање до које је мере римско право утицало на енглеско имајући у виду судске одлуке базиране управо на принципима римског права. У погледу уговора, тај утицај је врло значајан, сматра Шулце, инсистирајући да има више судских пресуда које иду у прилог оваквом ставу, R. Schulze, str. 109.

54) R. Zimmermann (2001), str. 54.

55) *Ibid.*

становиште да је читав уговор неважећи јер његова сврха, због које је закључен, није опстала. Самим тим, обавеза закупца да плати закупнину не постоји.⁵⁶⁾

Коначно, вреди поменути да су и енглески судови, у својим правним поукама у пресуди, врло често користили правне максиме римског права⁵⁷⁾. Значајан извор *common law* система *equity*, потиче од средњовековног појма *aequitas* а овај, опет, свој темељ црпи у Аристотеловој *Никомаховој етици*. Према Шулцеу, Енглеска је, током више векова, била, у ствари, провинција *ius commune*.⁵⁸⁾

Идеје и домети римских класичних правника, утемељени у Јустинијановој кодификацији и средњовековном *ius commune*, могу представљати метод хармонизације веропског права у целини али и понудити модел по којем земље које отварају поглавља у преговорима са Европском унијом могу да сачувају свој национални идентитет.

4. МЕТОД РИМСКИХ ПРАВНИКА КАО ИДЕЈА ВОДИЈА ЕВРОПСКОГ СУДА ПРАВДЕ У ХАРМОНИЗАЦИЈИ ЕВРОПСКОГ ПРИВАТНОГ ПРАВА

Премда се, *stricto sensu*, не сматра засебном методом хармонизације европског приватног права,⁵⁹⁾ изузетно је значајна активност Европског суда правде (*European Court of Justice, ЕСЈ*) у Луксембургу. Постоје бројни примери који указују да овај суд у свом раду и данас користи и позива се на одговарајуће максиме римског класичног права.⁶⁰⁾

56) *Ibid.*

57) *Cessante ratione legis cessat lex ipsa; odiosa sunt restringenda; summum ius summa iniuria; ut res magis valeat quam pereat; optimus legum interpretis consuetudo; exempla illustrant non restringunt legem; talis interpretatio in ambiguis semper fienda est, ut evitetur inconviens et absurdum; expressio unius est exclusio alterius – ibid.*

58) R. Schulze, str. 122.

59) Овакво становиште заступају, међу осталима, и Wilhelm Brauner, "Europäisches Privatrecht; aber was ist es?", *Zeitschrift für neuere Privatrecht* 1993, str. 339, Leen Keus, *Europees Privaatrecht*, Walters Kluwer Business, Lelystad, 1993, str. 66, John Fairhurst, *Law of the European Union*, Oxford Clarendon Press, Oxford, 2006, str. 207. Супротно од овога став да је и у прошлости ЕСЈ доста допринео процесу уједначавања права и да је врло вероватно да ће овај допринос у будућности бити још већи, Jürgen Basedow, *Europäisches Privatrecht*, Neue Juristische Wochenschrift, Baden-Baden, 1996, str. 42, J. Smits (2008), str. 19

60) Сантос је 2004. године објавио врло интересантан чланак у којем показује да Европски суд правде, уколико не постоји одговарајуће јасно правило, често заснива своје одлуке на римско-канонском *ius commune* (како ово право назива овај суд). О овоме детаљно:

У случају *Grifoni I & II* (1990, 1994), Европски суд правде је осудио ЕУРОАТОМ да тужиоцу надокнади штету на основу доказа главног правобраниоца, руководећи се максимом (у самом тексту пресуде) *alterum non laedere*.⁶¹⁾ Ово већ цитирано Улпијаново правило⁶²⁾, добро познато у римском праву, исказује општи принцип захтева да се не може другом наносити штета, поред захтева за часним животом и давањем сваком његовог права. Очигледно је да ово римско начело директно кореспондира са чл. 228 Уговора о ЕЗ који се бави вануговорном одговорношћу институција и службеника Уније, према којем штета треба да се отклони у сагласности са општим принципима који су заједнички у правима држава-чланица.

У другом случају *Rudolf Misset v. Council* (1987.), главни правобранилац је, као аргумент за решавање проблема око ограничења трајања административног поступка пред институцијама Европске Заједнице, предложио правила “*dies a quo non computatur in termino*” и “*dies a quem computatur in termino*”.⁶³⁾ Ова правила, премда нису из класичног римског права, и припадају средњовековном *ius commune*, делује да су ипак базирана на класичном римском искуству садржаном у Дигестама.⁶⁴⁾

Коначно, у случају *Friedrich Binder GmbH & Co v. Hauptzollamt* (1989.), примењено је правило “*nemo consetur ignorare legem*”, док је Европски суд правде у пресуди прихватио став главног правобраниоца да на тужиоца треба применити максимум “*dolo petit qui petit quod statim redditurum est*”.⁶⁵⁾

И у овом случају може да се повуче директна паралела између одлуке суда и римског правила садржаног у Дигестама.⁶⁶⁾

Francisco J. A. Santos, “Epistemological Value of Roman Legal Rules in European and Comparative Law”, *Kluwer Law International* 3, 2004, str. 347-357.

61) F. J. A. Santos, str. 349.

62) *D. 1. 1. 10. 1. (Ulpianus libro secundo regularum)*

63) F. J. A. Santos, str. 351.

64) *D.50, 16, 134 (Paulus libro secundo ad legem Iuliam et Papiam); D.50.17.101 (Paulus libro singulari de cognitionibus)*

65) F. J. A. Santos, str. 351.

66) *D.50.17.173.3 (Paulus libro sexto ad Plautium)* Према речима једног од судија Жалбеног органа европске службе за патенте, латинска правна правила изведена из заједничке правне историје, довела су, понекад, до веће сагласности у Жалбеном већу него одредбе националних правних система. Штавише, ко год жели да успе пред овим органом, треба да заборави на кодификације из протекла три века, и да се окрене старом европском *ius commune*, у изворном облику и у лако разумљивој форми на латинском језику, наведено према F. J. A. Santos, str. 354.

Уколико био неко и помислио да коришћење латинских правних правила има само реторички смисао и да представља својеврсну носталгију према широком правном образовању, може се истаћи приговор да се ове максиме користе и као средство хармонизације приватног права, и сигурно не представљају само декоративни елемент.⁶⁷⁾

Могло би се рећи да њихово коришћење представља последицу задржавања старог *ius commune* у основама европског приватног права. Ово је истовремено добар доказ да стара правила још увек живе и да су способна да својим решењима снабдеју и модерне проблеме. Она би могла да делују као нека врста супсидијарног, допунског правног система који попуњава правне празнине. Оваква анализа даје за право да покуша истаћи да основна структура правних института у приватном праву, у основи, није промењена у последња три века, што упућује на откривање оних елемената старог *ius commune* који би могли директно кореспондирати са модерним проблемима.

Уз све методолошке, политичке, социјалне, философске разлике, римски правници дали су немерљив допринос разумевању идеје одговорности и улоге правничког позива, створили универзални правнички есперанто, чиме су омогућили да данас идеја хармонизације европског права и интеграције држава које су у процесу преговора са Европском унијом, буде реална могућност. У савременом друштву дигнитет, оданост начелима са почетка овог текста, спремност да се вешто чува интерес струке је посебна и пажње вредна вештина. У периоду у којем Република Србија пролази кроз тешка искушења преговора и отварања поглавља за пријем у чланство Европске уније, чини се да јој је неопходна и лукава сервилност Капитона и достојанствена мудрост Лабедона, спремност на промене које је иницирао Касије и правнички дигнитет у служби друштва којим је пленио Гај. Дубоко држимо да је римско право данас посебно витално, да даје смернице како поштовати традицију а у исто време бити на путу интеграција, Јустинијанова кодификација и Библија су две темељне и најпревођеније књиге Европе, на њима почивају Запад и Исток, оне их повезују и чине (поново) уједињеним. Поштујући и проносећи лучу римске правне науке, поштујемо себе и налазимо изнова свој идентитет и дигнитет.

---

67) М. Сић, стр. 388.

ИЗВОРИ

Gaius, Institutiones.

Digesta, Corpus Iuris Civilis, Volumen primus, Edit. stereotypa, recognovit Th. Mommsen, Berolini, 1872.

Iustiniani Institutiones, Recensuit P. Krüeger, Berolini, 1877.

Suetonius, *Caesar.*

Тацит, *Анали*, Београд, 1970.

Cicero, *De officiis.*

Cicero, *De oratore.*

Cicero, Brutus.

Cicero, *De legibus.*

ЛИТЕРАТУРА

Albanese, B., "Nota su Gai 1,7 e sulla storia del *ius respondendi*", *Annali del Seminario giuridico dell'Università di Palermo*, 49, Palermo, 2004.

Basedow, Jürgen, *Europäisches Privatrecht*, Neue Juristische Wochenschrift, Baden-Baden, 1996.

Brauneder, Wilhelm, "Europäisches Privatrecht; aber was ist es?", *Zeitschrift für neuere*

Privatrecht, 1993.

Вукадиновић, Радован, *Право Европске уније*, Центар за европско право Правног факултета у Крагујевцу и Канцеларија Србије и Црне Горе за придруживање Европској унији, Крагујевац, 2006.

Gibbon, Edward, *The History of Decline and Fall of the Roman Empire*, Oxford Clarendon Press, Oxford, 1924.

Giraud, Charles, *Histoire du droit romain*, Videcoq, Paris, 1847.

Daube, David, "Hadrian's Rescript to Some Ex-praetors", *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, romanistische Abteilung* 67, Weimar, 1950.

Zimmermann, Reinhard, "Roman Law and the Harmonization of Private Law in Europe" *Kluwer Law International*, 2004.

Zimmermann, Reinhard, *Roman Law, Contemporary Law, European Law; The Civilian Tradition Today*, Oxford Clarendon Press, Oxford, 2001.

Keus, Leen, *Europees Privaatrecht*, Wolters Kluwer Business, Lelystad, 1993.

Кошутић, Будимир; Ракић, Бранко; Милисављевић, Бојан, *Увод у право европских интеграција*, Правни факултет, Београд, 2015.

Kunkel, W, „Das Wesen des *ius respondendi*“, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, romanistische Abteilung*, 6, Weimar, 1948.

Magdelain, André, "Jus respondendi", *Revue historique de droit français et étranger*, 28, Paris, 1950.

- Маленица, Антун, *Римско право*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2012.
- Moјović, Nikola, *Rimsko pravo – istorija rimskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka, 2008.
- Ростовцев, Михаил Иванович, *Историја старог света*, Матица Српска, Нови Сад, 1974.
- Santos, Francisco J. A, “Epistemological Value of Roman Legal Rules in European and Comparative Law”, *Kluwer Law International* 3, 2004.
- Schulze, Rainer “Allgemeinen Rechtsgrundsätze und Europäischen Privatrechts”, *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 3, 1993.
- Shulz, Fritz, *History of Roman Legal Science*, Oxford University Press, Oxford, 1953.
- Siber, Heinrich, “Der Ausgangspunkt des ‘ius respondendi’”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, romanistische Abteilung*, 61, Weimar, 1941.
- Sić, Magdolna, „Trajne vrednosti rimskog prava“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, br. 43, 2006.
- Smits, Jan, *The Making of European Private Law: Toward a Ius Commune Europaeum as a Mixed Legal System*, Intersentia, Antwerp-Oxford, 2008.
- Stanojević, Obrad, *Gaius noster - prilog istoriji rimske pravne nauke*, Institut za pravnu istoriju i Centar za dokumentaciju i publikacije Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd, 1976.
- Станојевић, Обрад, *Римско право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2003.
- Tellegen, J. W, “‘Responsitare’ and the Early History of the Ius Respondendi”, *Studies in Roman Law and Legal History in Honour of Ramon D’Abadal I de Vinyals on the Occasion of the Centenary* 6 (1989)
- Tuori, Kaius, “The ius respondendi and the Freedom of Roman Jurisprudence”, *Revue internationale des droits de l’antiquite (RIDA)*, 51, 2004.
- Fairhurst, John, *Law of the European Union*, Oxford Clarendon Press, Oxford, 2006.
- Fögen, M. T, *Römische Rechtsgeschichten. Über Ursprung und Evolution eines sozialen Systems*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 2003.
- Honoré, Tony, *Gaius*, Oxford University Press, Oxford, 1962.
- Chénon, Émile, *Étude sur les controverses entre les Procuéliens et les Sabinien sous les premiers empereurs de Rome*, Paris, 1881.
- Wieacker, Franz, “Augustus und die Juristen seiner Zeit”, *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 37, Leiden, 1969.
- Wieacker, Franz, “Respondere ex auctoritate principis.”, у: R. Feenstra (ed.), *Handelingen: IXe Nederlands-Belgisch rechtshistorisch congres ‘Rondom Feenstra’*, Leiden 1985.

Vladimir M. Vuletic

**SPIRIT OF THE ROMAN LEGAL SCIENCE
AS A FOUNDATION OF EUROPEAN
INTEGRATION OF REPUBLIC OF SERBIA**

Resume

In the contemporary process of European integration and harmonization of national legislation with the law of the European Union, the idea is often emphasized that Serbia in that process should take into account its national identity and dignity.

In this regard, the reforms of the judicial system, often criticized with arguments by the expert and scientific public, are located in key sections on the road of negotiations that are awaiting Serbia. It seems that our legislature has significantly uncritically and dogmatically integrated the recommendations of the European Commission, the directives in the area of civil rights, forgetting, at the same time, a wider social context, traditional legal values and sources underlying the domestic legal system developed through the centuries.

The author of this paper aims to provide an answer to the question of how the legal profession in a sensitive and turbulent political and social moment can respond to the task of the moment: to carry out the necessary reforms but also to preserve traditional values based on the reaches and solutions of classical Roman law, Roman jurisprudence, and the latter codes.

In this context, this paper analyzes the timeless and universal messages from the past so that the future of the domestic legal system would have an unsurpassed model, torchbearer that will keep the necessary equidistance between politics and profession, methodologies and interpretations, not at any time neglecting the kind of social mission and the responsibility that modern legal profession in Serbia undoubtedly inherits.

Key words: jurisprudence, Roman law, european integration, political influence, legal identity

---

* Овај рад је примљен 14. априла 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 01. јуна 2015. године.